

MUSTAQILLIK DAVRIDA QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASINING IJTIMOIY-IQTISODIY VA MADANIY RIVOJLANISH TARIXI

Sobitjonov Abdulaziz

Millat Umid University

Аннотация

В статье рассматривается социально-экономическое, политическое и культурное развитие Республики Каракалпакстан в период независимости Узбекистана. Анализируются ключевые преобразования в государственном управлении, модернизации экономики, улучшении социальной сферы, а также процесс культурного возрождения и формирования национальной идентичности. Особое внимание уделено влиянию экологического кризиса Приаралья и международным инициативам, направленным на его смягчение. Показано, что Каракалпакстан постепенно превращается в регион инновационного роста и международного экологического сотрудничества.

Abstract

This article examines the socio-economic, political, and cultural development of the Republic of Karakalpakstan during Uzbekistan's independence period. It analyzes major reforms in public administration, economic modernization, social improvements, and the revival of cultural heritage and national identity. Special attention is given to the environmental crisis of the Aral Sea region and international initiatives aimed at mitigating its consequences. The

study concludes that Karakalpakstan is steadily evolving into a regional hub of innovative growth and international ecological cooperation.

Mustaqillik arafasidagi boshlang'ich holat

1991 yil mustaqillik e'lon qilinishidan oldingi davrda Qoraqalpog'iston O'zbekiston SSR tarkibidagi autonom Respublika bo'lib faoliyat yuritardi. Hudud iqtisodiy jihatdan asosan paxtachilik va chorvachilikka qattiq bog'liq bo'lib, uning katta qismi markaziy davlat rejalari asosida boshqarilar edi, Qayta ishlash sanoati, xizmat ko'rsatish sohasi, transport logistikasi tizimi sust rivojlangan bo'lib, sanoat asosan xomashyoni yetkazib berish bilan cheklangan edi.

Ekologik vaziyat. Aral dengizining Keskin qisqarishi fajiali darajada edi. BMT hisobotlariga ko'ra havoga yiliga minglab tonna tuz va pestitsidlar ko'tarilib, nafaqat Qoraqalpog'istonga, balki butun Markaziy Osiyoga Zarar yetkazar edi. Ichimlik suvi yetishmovchiligi, yerlarning sho'rlanishi va bolalar o'limini yuqori darajasi og'ir ijtimoiy vaziyatga sabab bo'lgan. Aholining qariyb 70 foizi qishloqlarda Yashar, tibbiyot xizmat, tibbiyot xizmat, ta'lim, madaniy infratuzilma markazlashgan shaharlarda to'plangan edi.

Bundan tashqari, aholi migratsiyasi yuqori bo'lib, yoshlarning katta qismi ish va ta'lim izlab boshqa hududlarga chiqib ketardi. Inson kapitaliga sarmoya deyarli yo'q darajada edi. Sovet mafkurasi qoraqalpoq xalqining tarixiy va madaniy merosini bir yoqlama talqin qilib, milliy o'zlikni anglash imkoniyatlari chegaralangan edi.

Shu sababli, mustaqillik arafasida Qoraqalpog'iston iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik inqiroz chegarasida turgan hudud sifatida baholangan.

Ijtimoiy-siyosiy sohadegi o'zgarishlar

Mustaqillikdan keyingi davr Qoraqalpog'iston Respublikasi uchun siyosiy suverenitet va davlat boshqaruvi tizimini butunlay yangilash jarayonining boshlanishi bo'ldi. Konstitutsiyaning 70–75-moddalarida Qoraqalpog'istonning huquqiy maqomi aniq belgilab berildi — u O'zbekiston tarkibidagi suveren respublika sifatida tan olindi va ikki tomonlama shartnomalar asosida O'zbekiston bilan munosabat yuritishi qayd etildi. Bu siyosiy tarixda muhim burilish bo'lib, Qoraqalpog'iston ilk bor xalqaro huquq tamoyillariga yaqin maqomga ega bo'ldi.

1993-yilda tashkil etilgan Jokarg'i Kengesi faqatgina mahalliy parlament emas, balki hudud siyosatini shakllantiruvchi oliy vakillik organiga aylandi. U hududiy qonunlar yaratish, byudjetni tasdiqlash, resurslarni boshqarish, xalqaro donor tashkilotlar bilan hamkorlik memorandumlarini imzolash vakolatiga ega bo'ldi. Shuningdek, ijro hokimiyatidan mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati kuchaydi.

Siyosiy tizimning ochiqlashuvi fonida ko'plab siyosiy partiyalar, yoshlar va ayollar tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari faollashdi. "Mahalla", "Oila va xotin-qizlar", "Yoshlar ishlari agentligi", "Ekologiya kengashi" kabi organlar orqali aholining bevosita ishtiroki ta'minlandi. Ombudsman instituti joriy qilinishi bilan inson huquqlarini himoya qilish mexanizmi mustahkamlandi.

1980–90-yillardagi sovet boshqaruvidan farqli ravishda yangi siyosiy model demokratik ishtirok, oshkoralik va jamoatchilik nazoratiga asoslangan boshqaruvni shakllantirdi. "Xalq qabulxonalari", "Ochiq budjet", "Raqamli parlament" tizimi Qoraqalpog'iston tarixida ilk bor davlat va fuqarolar o'rtasidagi muloqotni real va samarali darajaga olib chiqdi.

Natijada, Qoraqalpog'iston siyosiy tizimi Markaziy Osiyoda fuqaroviy ishtirok va ijtimoiy barqarorlik namunasiga aylanib bormoqda.

Iqtisodiy modernizatsiya jarayonlari

Mustaqillikdan so'ng Qoraqalpog'iston iqtisodiy modeli tubdan qayta ko'rib chiqildi va eski sovet xomashyo yetkazib berish tizimidan bozor iqtisodiyoti hamda diversifikatsiyalashgan ishlab chiqarish modeliga o'ta boshlandi. Paxta yakkahokimligi qisqartirilib, don, bog'dorchilik, uzumchilik, baliqchilik va issiqxona xo'jaliklari strategik ustuvor yo'nalishga aylandi. 2017-yildan keyin suv tejovchi tomchilatib sug'orish texnologiyalari joriy etilishi majburiy talab sifatida yo'lga qo'yildi.

Nukus, Taxiatosh, Xo'jayli, Beruniy, Taxtako'pir va Kegeyli tumanlarida "sanoat klasterlari" tizimi shakllantirilib, qurilish materiallari, kimyo, farmatsevtika, qishloq xo'jaligi texnikalari, oziq-ovqat va tekstil sanoati korxonalari ishga tushirildi. "Nukus FEZ (Erkin iqtisodiy zona)", "Aral Green Hub", "Beruniy sanoat parki", "Taxiatosh energetika texnoparki" orqali chet el investitsiyalari jalb qilindi.

Logistika va infratuzilma sohasida Nukus–Moynoq avtomagistrali, "Nukus Dry Port" logistika markazi, xalqaro multimodal transport yo'nalishlari va raqamli tranzit koridorlari barpo etildi. Elektr tarmoqlari modernizatsiya qilinib, quyosh va shamol energiyasi bo'yicha pilot "yashil energetika zonalari" ishga tushirildi.

Aralbo'yi BMT tomonidan "butun insoniyat uchun ekologik xavf hududi" sifatida e'tirof etilib, 1,5 mlrd dollardan ortiq xalqaro grant va kreditlar yo'naltirilmoqda. Bu mablag'lar faqat ekologik tiklanish emas, balki iqtisodiy transformatsiya, ekoturizm, agrologistika, chorvachilik va innovatsion startaplar rivojlanishiga yo'naltirilgan.

Natijada, Qoraqalpog'iston iqtisodiy modeli xomashyo yetkazib beruvchi hududdan innovatsion, ekologik va eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyot sari tezkor transformatsiya bosqichiga kirdi.

Ijtimoiy sohani rivojlantirish

Mustaqillikdan so'ng Qoraqalpog'iston ijtimoiy sohada tub islohotlarni boshladi. Ta'lim tizimi bosqichma-bosqich sovet standartlaridan voz kechib, milliy va zamonaviy innovatsion modelga o'tkazildi. Nukus davlat pedagogika instituti, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat universiteti va Toshkentdagi yirik oliygohlarning filiallari ochildi. 2021-yildan boshlab xalqaro oliygohlar — Turin politexnika universiteti, Yevropa innovatsiya universiteti, IT-Park texnoparki bo'limlari ishga tushirildi. Maktabgacha ta'lim qamrovi 20 % dan 80 % ga yetkazildi.

Sog'liqni saqlash tizimi BMT, Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti va KOICA bilan hamkorlikda rekonstruksiya qilindi. Nukus va Xo'jayli shaharlarida yuqori texnologiyali kardiologiya, onkologiya va perinatal markazlar ishga tushirildi. Telemeditsina, mobil klinikalar va "Ayollar salomatligi" dasturlari ijtimoiy segmentni yangi bosqichga olib chiqdi. Aralbo'yi hududida allergiya va onkologik kasalliklar profilaktikasi bo'yicha maxsus ilmiy-klinik markazlar tashkil qilindi.

Bandlik siyosati doirasida "Har bir oila — tadbirkor" dasturi, kasb-hunar markazlari, Yoshlar va Ayollar daftari orqali manzilli yordam mexanizmlari yaratildi. Nukus va Mo'ynoqda Raqamli kasb-hunar markazlari yoshlarni xalqaro IT bozoriga eksport qilishga tayyorlamoqda. Ichki va tashqi mehnat migratsiyasi boshqaruvi raqamlashtirildi.

Madaniy-ma'naviy infratuzilma rivojlanib, teatrlar, muzeylar va yangi "Qoraqalpoq madaniy klasteri" ishga tushirildi. 2019-yilda Nukus "Markaziy Osiyoning madaniy poytaxti" sifatida e'lon qilindi.

Madaniy uyg'onish va milliy o'zlik

Qoraqalpog'iston mustaqillik yillarida milliy uyg'onish jarayonining yangi bosqichiga kirdi. Qoraqalpoq tili davlat tili maqomida huquqiy kafolatlandi, adabiy til me'yorlari, akademik lug'atlar, maktab darsliklari yangidan ishlab chiqildi. Islom Karimov va Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan qoraqalpoq xalqining tarixi va madaniyati mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida davlat miqyosida qo'llab-quvvatlandi.

Savitskiy muzeyi — dunyodagi ikkinchi eng yirik avangard san'at markazi sifatida UNESCO ro'yxatiga kiritildi va xalqaro ilmiy-tadqiqot institutiga aylandi. Qoraqalpoq folklori, baxshichilik, "alplistlar eposi", dasturxon madaniyati va amaliy san'ati UNESCO nomoddiy meros ro'yxatiga kiritish jarayoniga kiritildi.

Milliy o'zlikni tiklash faqat tarixiy meros emas, balki zamonaviy identitet sifatida rivojlantirildi — qoraqalpoq dizayni, musiqasi, kinoteatri va raqamli san'ati yangi brend sifatida eksport qilinmoqda. Nukus "Markaziy Osiyo kreativ industriya markazi" sifatida tan olinmoqda.

Mintaqaviy hamkorlik va global tashabbuslar

Qoraqalpog'iston o'zining geografik va geostrategik mavqeidan kelib chiqib mintaqaviy va global diplomatik tashabbuslarda faol ishtirok etmoqda. Ayniqsa, Aralbo'yi ekologik falokati xalqaro maydonda eng yirik ekologik muammolardan biri sifatida ko'tarilib, BMT Bosh Assambleyasida "Insoniyat uchun umummilliy fojia hududi" sifatida e'tirof etildi. Nukusda BMTning Aralbo'yi ofisi, Xalqaro ekologiya akademiyasi va "Green University" ochildi.

Qoraqalpog'iston Qozog'iston, Turkmaniston, Janubiy Koreya, Yaponiya va Yel bilan agrologistika, suv resurslari boshqaruvi, yashil energetika va turizm sohalarida qo'shma loyihalarni amalga oshirmoqda. 2022-yilda Nukusda "Aral

Future Forum" xalqaro sammiti o'tkazilib, Aralbo'yni global innovatsiya maydoniga aylantirish tashabbusi ilgari surildi.

Hudud Markaziy Osiyo integratsiyasi, Transkaspiy transport yo'lagi va Xitoy–Yevropa raqamli savdo koridori kabi geoiqtisodiy loyihalarda ham faol ishtirok etib, eksport va investitsion makonni kengaytirmoqda.

Natijada, Qoraqalpog'iston bugun nafaqat mintaqaviy iqtisodiy o'yinchi, balki global ekologik tashabbuslar markaziga aylanish sari dadil bormoqda.

Umumiy rivojlantirish natijalari va istiqbollar

Mustaqillik davri Qoraqalpog'iston Respublikasining iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotida tarixiy burilish yasadi. Sovet davridagi xomashyo yetkazib beruvchi, ekologik inqiroz holatidagi hududdan — bugun zamonaviy infratuzilmaga, innovatsiyalar va xalqaro diplomatiya markaziga aylanish jarayoni kuzatilmoqda. Siyosiy boshqaruv modeli demokratik institutlar va fuqarolik jamiyati tamoyillari asosida ochiqlashdi. Iqtisodiyot diversifikatsiyasi, erkin iqtisodiy zonalar, yashil energetika va raqamli infratuzilma jadal rivojlanmoqda.

Ijtimoiy sohada ta'lim, sog'liqni saqlash va bandlik tizimlarining yangi modeli shakllandi. Milliy madaniyat va identitet global maydonga qayta olib chiqilmoqda. Eng muhimi — Qoraqalpog'iston endilikda faqat mintaqaviy emas, balki global ekologik tashabbuslar va xalqaro hamkorlik markaziga aylanish sari dadil qadam tashlamoqda.

Kelajak istiqbollari sifatida hududda yashil iqtisodiyot, global transport-logistika markazi, ilm-fan va kreativ industriyalar makoniga aylanish strategiyasi belgilangan. Bu esa Qoraqalpog'istonni XXI asrning barqaror rivojlanish modeliga ega ilg'or hududlaridan biriga aylantirish imkonini beradi.

- Reference list
- Atabayeva, N., Abduxalilova, G., G'ulomova, X., Asqaraliyeva, K. and Yo'liboyeva, M. (2024). MUSTAQILLIK YILLARIDA QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASIDAGI IQTISODIY, MADANIY VA MA'NAVIY O'ZGARISHLAR. *Zenodo*. [online] doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.11120368>.
- docx.uz. (2023). *Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'iston Respublikasining iqtisodiy yangilanishi*. [online] Available at: <https://docx.uz/document/mustaqillik-yillarida-qoraqalpog-iston-respublikasining-iqtisodiy-yangilanishi-e1b5c7bd?lang=uz> [Accessed 1 Nov. 2025].
- Ktaybekov, A. (2024). ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF MARKET ECONOMY IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN (1991-2001). *European Journal of Humanities and Social Sciences*, [online] pp.7–11. doi:<https://doi.org/10.29013/ejhss-24-1-7-11>.
- kun.uz (2024). *Aral Sea tragedy: Causes, impacts, and Possible Solutions*. [online] Kun.uz. Available at: <https://kun.uz/en/news/2024/08/01/aral-sea-tragedy-causes-impacts-and-possible-solutions>.
- Olmos, F. (2020). *The curious case of the Republic of Karakalpakstan*. [online] The Foreign Policy Centre. Available at: <https://fpc.org.uk/the-curious-case-of-the-republic-of-karakalpakstan/>.
- Saparbaeva (2025). Analysis of The Activities of Cultural Centers in The Republic Of Karakalpakstan. *European Journal of Arts*, [online] 2025(3). Available at: https://ppublishing.org/media/uploads/journals/article/Arts-3_p142-146.pdf [Accessed 1 Nov. 2025].

- United Nations (2019). *Problems of the Aral Sea and water resources of Central Asia | Uzbekistan*. [online] Un.int. Available at: <https://www.un.int/uzbekistan/news/problems-aral-sea-and-water-resources-central-asia>.

